

Rundt vannet

Medlemsblad
Østensjø historielag
Nr **10** juni 2012

Østmarksetra- historie i to lag

Østmarksetra 1929

Kunst i Østensjø bydel
Let fram kunsten i bydelen
vår!

**På tur langs
Flyktningeruta**
Store kontraster på før og nå

**Trolltun—et kunstnerbo-
rettslag**
Her finner vi Oslos største
samling av kunstnere

**Vinterveier og sommerveier
i Østensjø og andre steder**
Da avstand ble måt i timer og
dager

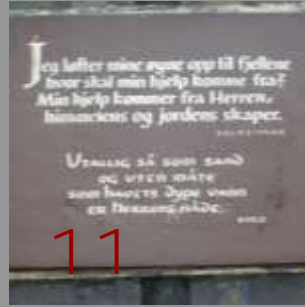

**Lokalhistorie rundt
Nøklevann**
Østmarkas mest populære turvei
byr på mer enn bare natur

**Østmarksetra—en arktitek-
tonisk perle**
Fra utfartssted til gourmet-
restaurant

Innhold

Tema: Østmarka

- 03 **Østmarksetra**—historie i to lag
- 16 På tur langs Flyktningeruta
- 17 Plasser rundt Nøklevann
- 20 **Gamle Østmarkabilder forteller**

Annet stoff:

- 11 Kunst i Østensjø bydel
- 15 Trolltun—et kunstnerborettslag
- 18 Vinterveier og sommerveier

Bilder: Østensjø lokalhistoriske bilder (om ikke annet nevnt)

Tanker om historielaget

Østensjø historielag har nå vært i virksomhet i mer enn 10 år. Vi har satt ned noen tanker om hva vi kan gjøre framover.

Jeg vil si at vi er heldige i Østensjøområdet har vi et vidt spekter av ulike foreninger, mange av dem driver også med virksomhet og aktiviteter som passer for ethvert historielag. Østmarkas venner, Østensjøvannets venner og også Østensjø kunstforening holder møter med foredrag, arrangerer vandringer og de gir ut trykksaker der nye av innholdet har stor lokalhistorisk verdi. I historielaget er vi bare positive til denne situasjonen. Den gjør at vi har en rekke samarbeidspartnere når vi skal få til arrangementer. I tillegg har vi aktive og gode historielag i bydelene som grenser inntil oss og disse har også sammenfallende aktiviteter med oss. Jeg tenker her spesielt på Hellerud og Søndre Akre historielag. Årbøkene til Søndre Aker historielag har hatt mange interessante artikler om Østmarka.

Målet vårt er å inspirere medlemmene og hele nærmiljøet til å kaste seg over lokalhistorien. Bruk bladet vært og andre lokale kilder som utgangspunkt. Der finner du kildehenvisninger til bøker og til internett. Det er muligheter for å fordype seg i nær sagt det meste. Det er ingen grunn til å glemme kildene i nabolaget som ofte har mye i hukommelsen som fortjener å bli dokumentert som en del av lokalhistorien. Det er også kilder gjemt i skuffer og skap som det kan være grunn til å grave i. Hvis dette fører deg til unike resultater håper vi du kommer med det slik at det publiseres i medlemsbladet og på den måten bli en del av vår lokalhistoriske dokumentasjon. Bilder er det i dag heldigvis en god og effektiv registrering og bevaring av gjennom det arbeidet som gjøres gjennom Østensjø lokalhistoriske bilder. På Oppsal bibliotek er det bare å komme på onsdager så får du bildene dine kopiert inn i databasen og behørig registrert.

Vi håper at vårt bidrag fra styret er å tenne gløden slik at den lokal historieinteressen blomster her i Østensjø også. Vi tror interesse for lokalhistorie er et viktig bidrag til et godt lokalmiljø.

Vi i styret i laget er i jobb og driver dette som hobby. Det gjør at det er mye vi ikke får tid til å gjøre med en gang. Derfor håper vi på bidrag fra dere medlemmer. Hvis dere skriver eller sender epost (histlag@online.no) med bidrag og forslag hadde det vært fint

Knut Helge Midtbø
Leder for Østensjø historielag

”Planen var at kommissariatet skulle flykte til fjellanlegget under setra hvis de allierte invaderte Norge. Slik ble det aldri; Terboven ble funnet død ved sitt oppholdssted på Skaugum rett før kapitulasjonen 8. mai 1945.”

Østmarksetra—historie i to lag

Tekst: Trond-Eirik Schea

Rundt vannet-lesere kjenner Østmarksetra som en arkitektonisk perle ved inngangen på Østmarka fra Oppsal. Bygget i klassisk nasjonalromantisk stilart i tømmer, og med kjellermurer i granitt ligger den flott plassert på kollen nord for Ulsrudvannet. Her har det vært mye av både lykke og dramatik i løpet av stedets ganske korte historie. Men hvordan vil setra framstå ved 100-årsjubileet i 2026?

Bilde fra 1956. Else og Bjørn Lunder, og Else Katrine Sollie ca 2 år

”Østmarkas Frogner seter”

I 1926 var det klart: Østmarksetra sto ferdig bygget, og serveringen åpnet den 4. mai. På Frogner seteren hadde de hatt servering siden 1891. Og friluftsfolkets tanke om en ”Østmarkas Frogner seter”, et utfarts- og serveringssted hvor markagåere og middagsgjester kunne spise og hygge seg i staselige omgivelser, hadde etterhvert fenget såpass mange at de to kommunene Aker og Oslo gikk sammen om å bygge. Samme året som setra ble åpnet, gikk trikken helt opp til Oppsal, slik at også for de som bodde på andre kanter av Oslo var det enkelt å komme

til seters. Det er lett å se for seg det sydende folkelivet det må ha vært her de første årene.

Arkitekt var Thorvald Astrup, som ellers er mest kjent for flere store industribygg – og ikke minst et av de flotteste trebyggene i jugendstil, det såkalte adminiet på Rjukan, Norsk Hydros administrasjonsbygning fra 1908. Byggearbeidet ble utført av de to kommunene Oslo og Aker som eiere.

En kunne forestille seg Thomas Heftye som en av de som stod bak ideen: Bankieren, konsulen og friluftsmann-

nen hadde etablert landsted på Sarabråten litt lengre inn i Østmarka, og var en sentral pådriver for mye av det som handlet om friluftsliv i Oslo i tiden fram til hundreårskiftet.

Det var også Heftye som tok initiativet til stiftelsen av Den Norske Turistforening i 1868, og han var foreningens første formann. Men skriftlige kilder viser ingen forbindelse mellom Heftye og Østmarksetra utover at en av sidebygningene der er bygget med tømmer fra Heftyes villa på Sarabråten som ble revet i 1917. Og Heftye (1822–1886) døde 40 år før setra ble bygget.

Allerede i oktober året etter åpningen brant bygningen, og serveringsvirksomheten ble stengt. Men det tok mindre enn seks måneder før bygningen var rehabilitert og restauranten igjen var i full drift. Siden da har huset stått der stort sett uforandret.

Krigen: Kriegsmarine og Reichskommissariat

Mot slutten av andre verdenskrig, i 1944, ble setra rekvirert av den tyske okkupasjonsmakten. Den tyske marines stab i det besatte Norge tok bygningen i bruk, samtidig som nærmest hele den kollen setra ligger på ble sprengt ut slik at tyskerne fikk et stort bunkersanlegg i fjellet. Dermed får historien om Østmarksetra bokstavelig talt et nytt lag. I fjellanlegget 20 meter under setra, som i lengderetningen var på hele 70 meter, ble det bygget to etasjer med 60 rom. Den røde hytta som fortsatt står litt falleferdig nede ved Ulsrudvannet, ble bygd av tyskerne som vaktstue. Området ble omgitt av piggtråd, og kan neppe ha vært særlig innbydende for turgåere.

En kan spørre seg hvorfor en marinestab ville ha hovedkvarter så langt fra sjøen. Men vi vet at okkupasjonsmakten sprengte ut en tunnel under Ekeberg-restauranten ved Sjømannsskolen for å lage et kommunikasjons-senter, og at det ble gravd ned kabler herfra til Østmarksetra. Slik at en linje fra setra og nesten ned til sjøen hadde man iallfall. Og det er murfundament etter en stor radiosender på toppen av kollen; den kan ha vært sterk nok til å sende til hele Europa.

Men tyskerne hadde også et annet formål med å rekvirere setra: Reichskommissariat für die besetzten Norwegischen Gebiete («rikskommissær for de okkuperte norske områder»), som satt i stortingsbygningen og var underlagt Hitler personlig, styrte et norsk marionettregime med konstituerte statsråder. Planen var at kommissariatet skulle flykte til fjellanlegget under setra hvis de allierte invaderte Norge. Slik ble det aldri; Terboven ble funnet

død ved sitt oppholdsted på Skaugum rett før kapitulasjonen 8. mai 1945. Men etter planen skulle han pussig nok ha tatt tilflukt i Østmarka – rett ved den flyktningsruta som ble brukt av mange nordmenn som måtte flykte til Sverige under krigen.

Etter krigen: Familien Engblom, fra Kvikkklunnsj til trøfler, urban explorers

Oppå kollen var selve setra intakt og klar til sin opprinnelige bruk allerede rett etter krigen. De kommunale eierne valgte da å sette bort driften av setra og serveringsvirksomheten til en driver som også skulle bo på stedet. Dermed kom Rolf Engblom inn i bildet. Med seg hadde han sin sønn som da var fire år og som altså fikk det meste av sin barndom og oppvekst på setra. Han heter Jan Engblom og bor og driver sammen med sin Wenche stedet i dag. Fram til midten på 70-tallet drev familien Engblom setra slik den hadde blitt drevet før krigen; sportskafe og kiosk.

Fra midten av 70-tallet ble driften lagt om til ren restaurant og etter hvert kun lukkede selskaper. Dermed ble setra et mer eksklusivt sted; mindre tilgjengelig for den vanlige turgåer. Men maten og vinen var det iallfall ikke noe å si på; restauranten markerte seg som en av Oslos beste kjøkken – og vinkjelleren, som far og sønn Engblom har bygget opp, ble omtalt som Norges beste! Restauranten mottok på denne tiden diplom fra britiske ”The International Wine and Food Society” som første norske restaurant. Beliggenheten, den nasjonalromantiske rammen – hvem glemmer det store vikingskipet som koldtbordet anrettes på – og den gode maten har gitt en fantastisk ramme rundt et ukjent antall bryllup og andre store begivenheter opp gjennom noen tiår.

Fra fjellanlegget i 2004. Foto: Olav Urdahl, Aftenposten

Etter at Rolf Engblom hadde drevet og bodd på stedet i 35 år, besluttet kommunen at den ville selge. Og fra 1981 har setra vært eid av Engblom-familien.

Inne i fjellet var det Sivilforsvaret som overtok etter krigen. Og fjellanlegget må ha blitt tatt i bruk som en form for beredskaps- eller tilfluktsrom. Men noen særlig transportaktivitet til og fra hulen har ingen rapportert om verken på 50-, 60- eller 70-tallet. Senere må ideen om å bruke hulen for slike formål ha blitt lagt på is eller avskrevet. For fra åtti- eller nittitallet får vi en ny bruksvariant, mye hyggeligere enn krigs- og beredskapsbruken: Sivilforsvaret leier nå fjellanlegget ut til en minigolfklubb og en petanqueklubb, som dermed uforstyrret kan ha sine medlemsaktiviteter inne i fjellet. Disse leieforholdene ble avsluttet i 2004 eller 2005. Siden da har anlegget ikke vært i bruk. Og Østmarksetra er ikke et av Oslos offentlige tilfluktsrom.

Dermed satte forfallet inn. Et Aftenposten-oppslag fra april 2009 beskrev anlegget som meget fuktig, og det blant etterlatenskapene var det blant annet en full diesel-tank, en dieselgenerator og lysarmaturer og kabler som kan inneholde miljøgiften PCB. Sivilforsvaret sa at dette nok var det anlegget de hadde i Oslo som var i dårligst stand. Og som det heter om Sivilforsvarets 21 fjellanlegg i Oslo kommune Beredskapsetatens årsberetning for 2008: ”Anleggene dreier seg i hovedsak om tidligere alarmplasser i fjell – der staten eier selve anleggene mens kommunen er grunneier. Anleggene er som følge av langvarig manglende vedlikehold fra sivilforsvarets side i særdeles dårlig forfatning. Etter hvert som forfallet utvikler seg, vil anleggene kunne bli et betydelig sikkerhets- og miljøproblem for kommunen om intet skjer.”

I samme årsmelding påpekes også at Beredskapsetaten gjennom sin egen utleievirksomhet har ”erfart en viss interesse fra eiendomsutviklere for anlegg som disse. Det kan derfor foreligge et inntektspotensiale for kom-

munen som bør utnyttes.” Rundt 2007 foreslo Beredskapsetaten overfor Direktoratet for sivil beredskap, som har ansvaret for fjellanleggene, å få overta dem. Men det dro ut med direktoratets tilbakemelding. Først i 2011 later det til å ha blitt avklart for Beredskapsetaten at inntektspotensialet likevel ikke overstiger kostnadene, for i årsredegjørelsen for dette året heter det om prosjekt Alarmplasser at ”det er ikke regningsssvarende å overta disse anleggene fra Sivilforsvaret. Prosjektet blir derfor ikke realisert.” Og dermed er det ikke lenger planer, og det pågår ingen utredning, for å ta i bruk fjellanlegget til noe som helst. Anlegget er sanert – også for miljøfarlige stoffer – og stengt permanent.

Så permanent er stengningen, at den som vil komme seg inn i anlegget i dag må ta seg gjennom solid sement i alle åpninger. Dermed kan heller ikke såkalte Urban Explorers (folk som utforsker og fotograferer menneskeskapte ting som er forlatt) lenger dyrke sin interesse for hulen. For at en del folk har vært på oppdagelsesferd her inne helt fram til åpningene ble gjenmurt, kan en lese om på blogggen deres. En av dem slutter slik: ”Ufattelig trist at en slik sal støpes igjen.”

Avslutning: Hvordan ser setra ut i 2026?

For brukerne av denne delen av Østmarka er det særlig to spørsmål som trenger seg på: Er det mulig å se for seg at man en vakker dag går tilbake til å drive sportskafe slik den opprinnelige intensjonen var, gjerne i kombinasjon med restaurantdriften? Og hva kommer til å skje med fjellanlegget; vil det bli tatt i bruk igjen og til hva? Ser en helt fram til 100-årsjubileet i 2026, er det ikke gitt hvordan Østmarksetra og kollen den ligger på kommer til å framstå. Men at det kan være rom for mer folkeliv på dette historisk viktige stedet enn i dag – det er sikkert.

Setra i dag. Foto: Trond Eirik Schea

”Her skulle han plukke opp en person som skulle fraktes sikkert gjennom Østmarka til Sverige. Dersom de ble oppdaget av tyskerne, skulle personen umiddelbart skytes og dokumentmappen han hadde med seg bringes i sikkerhet videre inn i Sverige.”

Langs flyktningeruta

Tekst: Bjørn Lilleeng

En nydelig søndag i midten av mai fikk jeg gjennomført det jeg hadde tenkt på lenge: En tur langs Flyktningeruta fra Skullerudstua til Enebakk. Dette er en lang og fin dagstur, og jeg bestemte meg for at dette skulle være min første etappe av Flyktningeruta. Neste etappe, fra Enebakk, over Øyeren og videre østover inn i Sverige får vente til en annen anledning.

For et par år siden prøvde jeg meg motsatt vei i juleferien. Tok bussen på morgenkvisten til Enebakk kirke og gikk vestover på fin barfrost. Men mørket kom da så fort! Ved ankomst Vangen var det tussmørkt. Selv om stien fra Vangen til Skullrud er velkjent, fristet det lite å famle seg fram i lyset av en hodelykt med stadig svakere batterier.

På en lys og vakker maisøndag er situasjonen en helt annen. Flyktningeruta er en utmerket måte å kombinere tur og kultur, for dette er et av Østmarkas fineste kulturminner. Tur i skog og mark og kilde til rekreasjon er begreper vi i dag assosierer med Østmarka.

Mellom 250 og 300 mennesker ble eskortert fra fare i Norge til sikkerhet i Sverige

Under andre verdenskrig var det fokus på helt andre verdier. For Milorg avd 13130 var dette en hovedbase og utgangspunkt for planlegging av illegale operasjoner. Østmarka ble brukt til helt nye formål, både for å skaffe ved og mat, men også for å bekjempe okkupasjonsmakten. Milorg bygde hytter og etablerte baser og kommandoplasser. Mot slutten av krigen var Østmarka viktig i kampen for å unnsnippe tyskernes arbeidstjeneste. Max Manus beretter i sin bok «Det vil helst gå godt» om dramatiske fallskjermhopp over Østmarka. Viktig materiell for motstandsarbeidet ble levert på denne måten.

Flyktningene tok ofte rast på Holtoppsetra. Bare murene står igjen i dag

For de mellom 250 og 300 mennesker som ble eskortert fra fare i Norge til sikkerhet i Sverige, representerte traseen gjennom Østmarka forskjell på liv og død.

Likevel er det påpekt at navnet «Flyktningeruta» ikke er helt presist. For traseen ble aller mest brukt til kurervirk-somhet til og fra Sverige. Ledelsen i Milorg 13130 fant tidlig ut at det ville være nyttig med en rute gjennom Østmarka til Øyeren. Derfra gikk turen videre til Sverige. Og i august 1943 var ruta etablert. Fra september 1944 lå det permanent 22 mann klare på svensk side. Hver fjortende dag gikk det post, mikrofilm og andre viktige varer fra Sverige til Norge langs ruten, som etter hvert fikk navnet «Timian». Max Manus' propagandaorganisasjon Derby fikk fraktet mye viktig materiell her.

For flyktningene ble ruten betraktet som veldig hard. Det ble lange dagsmarsjer med ofte altfor tunge bærer. Det var mest slit, men det forekom også dramatik. Flere ganger støtte de på tyske soldater, men bare en gang i løpet av «Timians» levetid kom det til skuddveksling. Det skjedde da kurerene nettopp hadde levert fra seg en gruppe flyktninger til den svenske grensevakten og skulle vende tilbake. De traff plutselig fire tyskere, og begge parter begynte å skyte. Snart trakk begge parter seg tilbake uten at noen kom til skade.

Den første transporten langs Timian

Den aller første transporten langs «Timian» er beskrevet av Olav Thyvold. Han fikk beskjed fra høyeste hold i Milorg om å møte opp i Slottsparken etter mørkets frembrudd. Her skulle han plukke opp en person som skulle fraktes sikkert gjennom Østmarka til Sverige. Dersom de ble oppdaget av tyskerne, skulle personen umiddelbart skytes og dokumentmappen han hadde med seg bringes i sikkerhet videre inn i Sverige. Thyvold forteller videre:

«Jeg forsøkte å overtale mannen til å ta bussen til Enebakk. Ikke tale om. Vi trasket og gikk gjennom Østmarka. Da vi begynte på skogen ved Skullerud, skiftet han til et par gummistøvler som han hadde i mappen sin. Ut på formiddagen kom vi til den nedlagte Holtopsetra øst for Børtervann, hvor vi hvilte noen timer. Turen fortsatte udramatisk. Vi rodde over Øyeren i stjålet båt og gikk skogslangs til grensen. Da vi kom til Sverige, fulgte jeg ham ned mot den svenske grensevakten. Her skiftet mannen til sko igjen.

Han løftet på hatten og sa takk for turen. Det var det hele – ikke noe håndtrykk eller noe prat. Det var den eneste gangen jeg gikk fra Oslo slott til Røys 38 på svenskekysten enn annet befordringsmiddel enn båten vi lånte over Øyeren.»

Ruta går langs vann og tufter etter gamle husmannsplasser

Tilbake i mai 2012 småjogger hunden Candice og jeg langs den fint oppmerkede Flyktningeruta. Vi passerer Rundvann og Smalvann, og snart er vi ved sørenden av Sør-Elvåga. Stien fortsetter her et kort stykke nordover før vi kommer til tuftene til den gamle husmannsplassen Søndre Skytten. Lenge etter at husmannsplassen ble nedlagt (rundt 1900) opprettet Losby bruk en sag her. Dampmaskin til å drive saga ble satt opp rundt 1924, og saga var i drift fram til 1947. Fortsatt ligger restene av dampmaskinen der.

Forbi Svartkulp og tuftene etter Løken seter fortsetter stien mot Steinsjø og Vangen. Men vi fortsetter videre, for i dag skal vi ha lunch ved idylliske Tonevann! Fram med kokeapparat og kaffekjel. Og jammen fristet det også med et forfriskende bad etter måltidet.

Tuftene etter Søndre Skytten

Inn i Østmarka naturreservat

Nå fortsetter ruta inn i Østmarka naturreservat, som etter mange års innsats fra Oslo og omlands friluftsråd og Østmarkas venner, ble opprettet i 1990. Et herlig terreng, typisk østmarks kupert, med silkemyke moses-tier, er typisk for denne delen av marka. Og i utkanten av naturreservatet, nord for Børtervann, ligger Bøvel-

stad. For en idyll!

Igen må vi berømme Østmarkas venner som sammen med turistforeningen har lagt ned hundrevis av timer for å restaurere Bøvelstad. Dette var tidligere seter og husmannsplass under Rausjø Bruk. Etter å ha stått tom i noen år ble den fra tidlig på 1970-tallet restaurert og benyttet som speiderhytte. Etter ny restaureringen er dette nå en DNT-hytte og framstår som det perfekte sted å overnatte for en Østmarkavandrer.

Men etter kort hvil på Bøvelstatunet drar vi videre. Ruta går nok en gang inn i naturreservatet. Her gjelder det å ikke fare fort fram, for stien er ofte blokkert av trefall. Det er bare å nyte stillheten her i det innerste av Østmarka. Enkelte steder sees hauger av trær felt av bever, og i vannkanten finnes beverhytter.

Det er fortsatt ett lite stykke igjen til Holtoppsetra, som i følge beretningene var en god hvileplass for flyktningene som dro langs «Timian». Her, på dette uveissomme stedet, hadde også hjemmefrontfolk fra Enebakk et samlingssted.

En åpen setervoll nærmer seg, men i dag står bare en ruin igjen etter plassen som fra gammelt av var seteren til gården Holtopp i Kirkebygda. Fra omtrent 1820 ble dette husmannsplass for gården Børter, inntil den ble forlatt på 1890-tallet. Jeg går rolig over setervollen og prøver å forestille meg hvordan det var å være flyktning her for snart 70 år siden. Slitne, redde, sultne må de ha vært. Hvilken kontrast til min situasjon nå, der jeg og hunden går og koser oss i vakre omgivelser.

Jeg nærmer meg nå slutten på en lang dagstur, men først passerer jeg Kølabbånn. Her var det småbruk fram til midten av 1950-tallet. De som bodde her under krigen, fortalte at de hadde en anelse om at noe hemmelig foregikk på stien foran huset sitt. Det var særlig kurere som benyttet stien forbi Kølabbånn.

Snart ser jeg et kirketårn i det fjerne. Enebakk kirke er målet for turen, for herfra er det enkelt å ta buss tilbake til Oslo. Eller rettere sagt: Dette er målet for første etappe. For så snart anledningen byr seg, tar jeg bussen tilbake hit og fortsetter flyktningeruta østover.

Bøvelstad

Kølabbånn

“utallige mennesker har levd sine liv her, noen helt fra fødsel til død”

Plasser rundt Nøklevann

Tekst: Bjørn Lilleeng

Så du mener du er kjent rundt Nøklevann? Plasser som Sarabråten, Bremsrud, Kattisa og Bråten er velkjente stedsnavn for deg? Men hva med Østensjøbråten, Nøklevannsbråten, Løkka og Hullet? Kanskje ikke fullt så kjent?

Traseen rundt Nøklevann må være Østmarkas mest populære tur. I helgene går eller sykler folk bokstavelig talt i kø rundt det vakre Nøklevann for trim og rekreasjon fra hverdagens kjas og mas. Helt siden Thomas Heftye etablerte seg på Sarabråten på slutten av 1850-tallet, har Nøklevann bidratt til turglede. Riktignok var det bare den kulturelle og finansielle eliten som de første årene dro i sine karjoler fra Bryn stasjon på «tur» til Sarabråten. Folk flest var nok opptatt av andre ting enn naturopplevelser og hadde mer enn nok med å tjene til det daglige brød.

For i Østmarka bodde det mye folk. Lise Henriksen skriver i Søndre Aker historielags årbok fra 2005 at «utallige mennesker har levd sine liv her, noen helt fra fødsel til død». Hun skriver videre at det i sin tid eksisterte minst 25 plasser i et belte fra Skullerud- og Bølerkanten via Nøklevannsvika til Nord- og Sør-Elvåga.

Men la oss i denne omgang nøye oss med turen rundt Nøklevann. For her er det mye kultur å gjenopplage. Ta gjerne turen på Østmarka turkart (1:25.000) først. Her gjenkjenner vi mange navn som fortsatt brukes i dagligtale, mens andre er mer eller mindre forsvunnet.

Langs Heftyes veisystem

Jeg starter turen med utgangspunkt i parkeringsplassen ved Østmarksetra. Opp fra Ulsrudvann stopper jeg for å ta en nærmere kikk på tørrmuren som støtter stien her. Den er sannsynligvis fra 1856 og en del av veisystemet Thomas Heftye anla fra Ulsrud til Sarabråten.

Snart kommer jeg også til en annen attraksjon, Korketrekkeren. Den ble noen år etter 1860, anlagt som del av veisystemet til Sarabråten. Thomas Heftye ville gi sine gjester en ekstra overraskelse langt inne i marka. Dessverre har Korketrekkeren vært stengt på grunn av løse steiner i 3-4 år nå. Bymiljøetaten (tidligere Friluftsetaten) har fortsatt ikke fått avsatt penger til å reparere den.

Men her, rett nord for Sarabråtveien ved Krokotrekkeren, lå det på 1800-tallet en liten plass som het

Fortsatt er undergangen til Korketrekkeren stengt

Nøklevannsbråten. Vi vet ingenting om hvem som bodde der da, men siste beboer før stedet ble revet rett etter 1900, var en enke på 70 år. Det er vanskelig å forestille seg at det gikk an å leve av et lite bruk her inne, tilsammen skal det ha vært rundt 12 mål med jordflekker, sand og grus.

Nede ved vestsiden av Nøklevann er det fristende å forlate dagens trasé og bevege seg enda nærmere vannet. For her finner vi fortsatt den gamle veien fra Heftys tid, fint konstruert for å bringe karjolen trygt videre til Sarabråten.

Jeg følger gamleveien til den ender ved nordenden av vannet og tar nå dagens første avstikker. For rett nord for veikrysset i nordenden av vannet lå plassen Lutdalen. Fortsatt kan vi se tuftene av plassen rett til høyre for stien. Plassen eksisterte allerede på 1700-tallet og i følge folketellingen fra 1865, bodde en familie med kone, mann og fire barn her. De levde av 20 mål dyrkamark, et par kyr, hest og sau. Da stedet tidlig på 1900-tallet var serveringssted for turfolket, var det sikkert fint å sitte her med kaffekoppen og nyte utsikten over Nøklevann. Huset ble ramponert under krigen og revet i 1944.

Sarabråten i 1897. Den store villaen til Thomas Heftye jr. er akkurat fullført. Legg merke til hjulbåten Sara som ligger ved kaia foran båthuset

På et kart fra 1786 er i tillegg til Lutdalen også Smedhytten avmerket rett i nærheten. På en tur Thomas Heftye med venner foretok i området i 1852, nevnes at de red til Ulsrud. «Derfra begav man sig over Smedhytten tilfods til Sarabraaten». Men andre opplysninger om Smedhytten har det ikke vært mulig å finne. Kanskje finnes det en tuft i buskaset til venstre for stien nord for Nøklevann?

Etter å ha fulgt stien et par hundre meter langsetter vannet, stiger dagens sti bratt opp mot Sarabråten. Vi velger imidlertid også denne gangen den gamle traseen og drar rett fram isteden for å følge hovedløpet til venstre. Vi er nå i «Merrapina» som av hensyn til hestetransporten gikk på kryss og tvers, men likevel var en hard og bratt innsjutt like før ankomsten til Sarabråten.

Det er lett å skjønne at Thomas Heftye valgte dette vakre stedet som sitt «hovedkvarter». Nasjonalromantikeren Heftye hadde saumfart området og sikkert merket seg den flotte utsikten utover Nøklevann fra husmannsplassen Jørgensrud. Heftye kjøpte Jørgensrud i 1854, døpte det om til Sarabråten og resten er kjent historie som vi tidligere har skrevet om i Rundt vannet. I Østmarkboka har Sigurd Senje beskrevet livet på Sarabråten på en fabelaktig måte.

Når jeg er på disse kantene ser jeg for meg Dalbakken selv, Thomas Heftye, ønske velkommen ved å blåse i sin lur. Luren passet nok godt inn i hans nasjonalromantiske «image».

En mer realistisk versjon av velkomsten ville nok i de fleste tilfeller vært ganske annerledes. For Sarabråten ble drevet som småbruk også etter at Heftye hadde tatt over. Fra 1863 til 1891 het husmannen Kristian Jensen og hadde sikkert, som husmenn flest på den tida, knapt med tid til sosiale sysler. Men en hyggelig prat og en

kopp iskaldt brønnvann mot tørsten ville det sikkert blitt en råd med.

I dag står bare ruinene igjen. Men de gjør nytte for seg. Både som rasteplass og som kulisser i Sarabråtspillet som gjennomføres annet hvert år for et stort publikum.

Her på plassen finner vi minnesmerket over ni falne milorgsoldater, reist i 1946. Det er også fristende med en liten avstikker langs «Dronningveien», oppkalt etter **Oscar II's dronning Sophie, opp til Hauktjern. Her finner vi «Speiderbautaen» plassert på akkurat det stedet Carl Dons dannet den aller første speidergruppe i 1910.**

Og før turen fortsetter rundt vannet, tar jeg en liten avstikker til. For opp til venstre fra hovedstien går en annen sti opp til Sarabråtens vannreservoar. En flott dam, konstruert av Heftyes sønn Thomas jr. Et vakkert syn er det også, særlig under perioder med stor vannføring.

Plasser på østsiden av vannet

Det er et stykke å gå før vi kommer til neste plass som er Bremsrud. Dette er også en av middelaldergårdene rundt Nøklevann. På 1800-tallet var Bremsrud husmannsplass under Sarabråten. Vi kan se tufter etter Øvre Bremsrud på oversiden av veien og etter Nedre Bremsrud ned mot vannet. De nedre husene ble revet av hensyn til vannrestriksjoner i 1921, men våningshuset på øvre fikk stå til 1950.

Bremsrud er i dag en idyll av et raste-, telte- og badested. Mye kveldssol gjør dette til et perfekt sted å tilbringe en solfylt ettermiddag.

Det får bli en annen gang, for jeg skal fortsette runden. Og den neste plassen vi kommer til er Kattisa. I mange år fra starten på 1900-tallet var «Mor Kattisa» en kjent

Øvre Bremsrud ca 1910.

Kattisa ca 1905

og kjær person. Hun drev servering her fram til husene måtte rives i 1916. Også her var det hensynet til drikkevannet i Nøkle vann som var avgjørende.

Hermana Hansen, som hun egentlig het, flyttet i stedet til Trollvannstua i Grefsenåsen og fortsatte serveringen der i mange år.

Kattisa er første gang nevnt i 1771 og ble utskilt som egen plass fra Rustad i 1849. Mens jeg rusler forbli tuftene etter husene og ned til rasteplassen ved vannet, drømmer jeg meg tilbake hundre år i tid. Østmarka var da vel etablert som tursted, men på plassene bodde det fortsatt fastboende. Hva var de opptatt av, hva pratet de

om rundt kaffebordene? Da hadde de visst en god stund at plassene måtte fraflyttes. Kanskje var de litt resignerte? I hvertfall tror jeg de var spente på hvordan livet borte fra Østmarka ville arte seg.

Plassene på veien ned mot Skullerudstua

Før jeg fortsetter turen forbi Rustadsaga, tar jeg nok en avstikker. Denne gangen blir det stien ned mot Fjelstad og Skullerudstua. For her er det også mye interessant lokalhistorie. Her fantes i middelalder-gården Skraperud, men den ble visstnok aldri gjenreist etter ødegårds-tida. Men på Skraperud sin grunn ble det istedet etablert tre plasser. Det er de to Hullet-gårdene (Skullerud-Hullet på østsiden av stien, og Rustad-Hullet på vestsiden) og Løkka som vi kommer til rett før Rustadsaga.

Hulletgårdene ble trolig skilt ut som egne bruk på 1700-tallet. Kildene forteller at Cudrio på Losby kjøpte engestykket Skraperud av Oslo Hospital i 1737. Løkka ble igjen skilt ut fra Rustad-hullet i 1871.

I gamle dager ville nok hviningen fra sagbruket vært det som først fortalte at vi nærmet oss Rustadsaga. For bekken fra Nøkle vann til Skraperudtjern har helt siden 1600-tallet blitt utnyttet til å drive sagbruk. Fram til 1954 ble det sagt her, etter 1914 ved hjelp av dampmaskin og den siste tida tok elektrisiteten over. Rustadsaga var opprinnelig en plass under Rustad gård, men er i dag eid av Oslo kommune og er et veldig populært serveringssted.

På vestsiden

Forbi Rustadsaga kommer jeg til den bratteste bakken på turen, av ukjente grunner kalt «Ingar-bakken». På toppen av bakken tar jeg stien inn til høyre og kommer til det som

mange mente var den aller vakreste plassen rundt Nøkle vann. Bråten er i dag også er den mest populære av alle badestedene rundt vannet, og var bebygd i middelalderen. Gården var eid av Oslo hospital fram til 1842 og privateid fram til 1903, da Aker kommune tok over.

Det finnes mange beretninger om livet på Bråten, og på gamle bilder kan vi tydelig se hvilket flott sted dette var. Rundt 1900 var det seks-sju kyr og hest her, i tillegg til gris, gjess, ender, høns bier og jakthunder. Takket være beboernes standhaftighet, fikk bygningene på Bråten stå lenger enn på de andre plassene. Først på 1960-tallet ble de revet.

Østensjøbråten. Ukjent årstall

Turen fortsetter langs vestsiden av Nøklevann, men nærmer seg nå slutten. Rett før jeg kommer til Haraløk-

ka dukker en idyllisk, rød stue opp på høyre side. Dette er Sørli, den eneste gjenværende plassen rundt Nøklevann. I følge Lise Henriksen lå det fem plasser i dette området i siste halvdel av 1800-tallet. Østensjøbråten var en av dem, og livet her er skildret i Sigurd Senjes Østmarkbok.

Ellers mener mange at Sørli inspirerte Anne Cath Vestly til å skrive historiene om «Mormor og de åtte ungene». Sørli er akkurat slik et hus i skogen skal være. Selv sier forfatteren i et intervju i medlemsbladet til Østmarkas venner i 2006, at Sørli er en av flere steder hun tok inspirasjonen fra, det dreier seg ikke bare om ett sted.

Mens jeg lett jogger de siste meterne av turen, tenker jeg over hvilken skatt vi har her i vårt lokalmiljø. Østmarka er en fenomenal kilde til rekreasjon og friluftsliv, og hvis vi krydrer dette med litt kulturhistorie blir turen ekstra verdifull.

nal kilde til rekreasjon og friluftsliv, og hvis vi krydrer dette med litt kulturhistorie blir turen ekstra verdifull.

Sørli

På veggen i Sandbakken

Tekst: Even Saugstad

Har du også ankommet Sandbakken en fin skidag, og innimellom kaffe og vafler tatt en titt på bildene på veggene her? Her forteller Even Saugstad historien til tre av dem.

Maleri, selvportrett av Helmuth Rohloff, malt på 1960-tallet.

Helmuth Rohloff er mannen bak de bibelske fjallmaleriene i Sandbakken-området. Det mest kjente er bildet av Jesus som er malt på fjellveggen 200 meter bak Markastua. Bildet ble flikket på og vedlikeholdt av Rohloff helt til han døde i 1999. Kunstneren var mye på Sandbakken og ble en god venn med bestyrerfamilien som var der da, familien Bongard. Rohloff blir karakterisert som en eksentrisk og mangfoldig kunstner. Han forsøkte blant annet å finne gull og andre edle metaller i Sandbakkentraktene, og han forsøkte å lage vin av urter og myrvann fra Østmarka. Begge deler uten særlig hell.

Forpakter Abel Carelius Andresen ca 1936, fotograf ukjent. Han drev småbruket Sandbakken sammen med sin store familie fra 1935 fram til Oslo kommune kjøpte i 1956. Forpakterfamilien bodde i første etasje på huset vi ser bak Andresen, mens eieren, Johannes Schjøsby, disponerte annen etasje. Huset vi ser på bildet er bestyrerboligen i dag, mens kafe-delen ble bygget på i lengderetningen mot fotografen.

Abel Carelius Andresen var en kraftig kar. Det fortelles om en gang det skulle leveres et lass med kunstgjødsel til Sandbakken. Kunstgjødsele kom i 100 kilos sekker og Andresen var kledd i finklærne; han skulle på menighetsmøte. Men sekkene måtte ned av lasteplanet og småbrukeren ville ikke skitne til finstasen så han løftet sekkene av på strake armer. En annen gang var Abel Carelius på sirkus med barna, og som vanlig kom sirkusdirektør Norbeck fram i manesjen og tilbød 50 kroner til den i salen som kunne løfte hesten hans. Den sterke Andresen trådte fram, la nakken under buken på hesten og lettet dyret fra bakken til publikums store jubel. Sirkusdirektøren var nok lite forberedt på at noen ville klare denne bragden, så han hadde ikke penge parat og premien ble aldri utbetalt.

Willy Andresen, sønn av Anne og Abel Carelius Andresen, fotografert utenfor Sandbakken ca 1936, fotograf ukjent. Den observante seer vil få øye på også storebroren til Willy; Rolf, som stikker fram hodet bak treet.

Både Willy og brødrene Rolf og Arnold var sterke karer og hadde gode prestasjoner innen vektløftingsporten på 50-tallet. Willy var juniornorgesmester, og seinere fikk han en annenplass i NM for seniorer. Han var også Oslomester flere år. Andresenbrødrene underholdt med vektløfting på St. Hansfestene Kle-metsrud vel.

Kunst i bydel Østensjø

Tekst: Knut Helge Midtbø

Kulturkartet for bydel Østensjø (Østsjøvannets venner og Østensjø historielag) ble gitt ut og sendt til alle husstander i bydelen våren 2007. Dette ble fulgt opp av Kunstkartet for bydel Østensjø (Østensjø kunstforening, Østensjø historielag og Østsjøvannets venner). Begge prosjektene ble støttet av Kulturbydel Østensjø som bydelen vår kalte seg.

I boka om Trolltun er det også med kart og liste over kunstverk i Østensjøbyen.

I første pulje i den nye serien vår om kunst i bydel Østensjø har fire av fem kunstnere bopid på Trolltun. Trolltuns kunstnere er rikelig representert i bydelen, noe som må tolkes som at lokal forandring er positivt både for bydelen og kunstneren selv.

SOLVEYG SCHAFFERER:

GUTT MED SYDVEST (SATT OPP 1999)

Solveyg Schafferer (f. 1928) bor fortsatt på Trolltun. Hun er særlig kjent for sine bronseskulpturer av barn. Dette er en av de hun har laget i Østensjø bydel. Denne gutten med sydvest har flakket litt om på Bøler. Nå står han på plenen ved Bøler Samfunnshus og der får vi håpe han får bli.

Foto: Knut Helge Midtbø

EILIF MIKKELSEN:

EKORN I BRONSE (SATT OPP 1979)

Elif Mikkelsen er neste representant for billedhuggerne på Trolltun. Skulpturen hans av ekornet som står i skogkanten på Bøler skole er et kjent og kjært verk for alle med tilknytning til skolen. Skulpturen er også et populært klatreapparat og hundrevis av skolebarn er gjennom årene blitt fotografert på ryggen av dette

bronseekornet. Ekornet har funnet en selvskreven plass som skolens logo.

Kunstneren er født i 1926 og har utført en rekke utsmykninger rundt om i Norge.

THORSTEIN RITTUN

NØTTESANKERNE (SATT OPP 1999)

Dette er et keramisk relieff på veggen på Bøler skole. Relieffet var en gave fra foreldrenes arbeidsutvalg (FAU) ved skolen da den fylte 40 år i 1998. Det kom opp våren 1999 og ble avduket av Anne Cath. Vestly som 17.mai etter den tradisjonelle flaggsermonien på skolen.

FAU henvendte seg den gangen til mange av Trolltun-kunstnerne og bad om skisser og tilbud på utsmykning. Selv om Thorstein Rittun da nylig hadde flyttet fra Trolltun kom han med. Han var av de første innflytterne på Trolltun og er en kjent og populær kunstner. Tre kunstnere leverte til slutt skisser. En original løsning ble valgt for å velge verk blant disse tre. Alle elevene på skolen fikk være med på en avstemning basert på de utstilte skissene. Thorstein Rittuns ble valgt med solid flertall.

Verket er i typisk stil for kunstneren. Det er ekorn med på det og dette var faktisk et ønske fra FAU da skissen ble bestilt. Logoen til Bøler skole er et ekorn og det neste verket på vår liste er Bøler skoles første ekorn-utsmykning.

JAN OTTO TORGERSEN

VERDEN ER SÅ STOR (SATT OPP 1977)

Torgersen ble født i 1939 i Oslo. Torgersens skulpturer har mennesker og dyr som motiver og gjenspeiler en naturalistisk stil. Han er særlig opptatt av barn i ulike hverdagslige situasjoner, og de gjenspeiler ofte usikkerhet og forventning.

Begge skulpturene i Drammen må sies å svare til en slik beskrivelse. Noen av Torgersens skulpturtitler er veldig beskrivende: "Har de glemt meg, tro?", "Den første skoledag" og "Venter på napp". Dyreskulpturene hans viser vanlige husdyr som hund, katt, gris, lam og høner.

Dette verket må også sies å ha barnets perspektiv og vi lever oss lett inn i barnets forventning og spenning når vi må tro at han skal ut i nabolaget på en sykkel som så absolutt er i største laget.

ROBERT ESDAILE OG PETER ESDAILE:
 DON QUIJOTE I JERN (SATT OPP 1966)
 FRITZ RØED
 DON QUIJOTE BRONSE (SATT OPP 1978)

Bak Bølers to skulpturer av ridderen Don Quijote har vi en spennende historie om lokalt engasjement for samfunnshus og svømmehall. Symbolikken ligger i at folket på Bøler så på seg som en gjeng som kjempet mot vindmøller akkurat som ridderen fra La Manche.

Det var daværende Bøler Fellelsråd som finansierte denne skulpturen som et ledd i aksjoneringen for samfunnshus. Kunstnere er Robert Esdaile og sønnen Peter. Denne skulpturen er i jern og rustet hvis han ikke får en vennlig omgang med lakk en gang i mellom. Vår kjære jernridder har flakket rundt på Bøler. Han har lenge hatt en ganske anonym plassering på lagertomta ved T-banestasjonen på Bøler. I løpet av det siste året er så plassert lett synlig oppe på taket av selve stasjonen. Nå skuer han rett mot samfunnshus og svømmehall. Vi kan håpe at jernridderen etter 46 år er såre fornøyd med det han har vært med på å få til.

Historien om ridderskulpturer på Bøler har et kapittel til. I 1978 var det klart for Fritz Røeds tolkning av ridderen, nå kom han opp i bronse. Fritz Røed bodde også på Trolltun. Denne ridderen ble avduket med stor festivitas. Bølerboer Marta Brekke hadde skrevet prologen.

I dag står bronseridderen utenfor det ombygde senteret på Bøler. Han ble flyttet noen meter da senteret ble utvidet. Da mistet han vindmøllen som han tidligere hadde ved siden av seg. For hans del får vi håpe at han allikevel er såre fornøyd med den bydelen han har bidratt med å kjempe fram.

“Da Trolltun stod ferdig i 1959, var det den største av slike satsninger i Norge ”

Trolltun borettslag- en av Oslos store satsinger på kunst etter krigen

Tekst: Knut Helge Midtbøe

I bydel Østensjø har vi Trolltun som er det største av Oslo kommunes satsinger på egne kunsterboliger. Trolltun ligger på Bøler på grensen inn mot Østmarka. Til Trolltuns 50-års jubileum i 2009 Helle Benedicte Berg og Ane Hjort Guttu en flott jubileumsbok med tittelen Kunstnerhus. Fra denne boka har vi hentet litt historikk om Trolltun og om betydningen dette kunsterborettslaget fikk for Østensjøområdet. Dette er tenkt som bakgrunnsstoff for første del i den serien vi starter i dette nummeret om kunst i bydel Østensjø.

Trolltun ble organisert som et borettslag. Alle leilighetene hadde karakteristiske, store atelier faktisk i en åpen løsning mot stua! Ett av husene hadde to kunstnere og to atelierer. Det ekstra rommet måtte Inger Sitter og Carl Nesjar koste sjøl! Sju av rekkehusleilighetene var forbeholdt billedhuggere, mens de 25 andre var forbeholdt malere. Seinere er borettslaget åpnet for også andre kunstnergrupper, og den endringen har som andre endringer ikke gått helt uten uenigheter. En av veteranene i borettslaget var såpass sint da vedtakene var gjort at han forsøkte å stoppe flyttelasset til fotografene Morten Krogvold da han skulle flytte inn. Dette og mye mer kan du lese om i boka.

Historien om Trolltun har røtter i lignende organisering for å bygge kunsterboliger utenfor Norge. Kunster-bydelen Uterslev Mose utenfor København sies å ha inspirert Oslos boligrådmann Trygve Nilsen til å sette i gang bygging av ni atelierboliger på Ila i Oslo rett etter krigen. I 1951 kom det boliger for kunstnere på Edvard Munchs eiendom Ekely.

Da Trolltun var ferdig i 1959 var det den største av slike satsninger i Norge.

I boka er det tatt en katalog over nesten hundre kunstnere som har bodd på Trolltun siden 1959. I stedet for å forsøke å komme med et utvalg, vil vi heller ta med noe som har vært svært aktuell det siste året: tre av de første kunstnerne på Trolltun var store bidragsytere da regjeringsbygget fikk utsmykning. Disse tre var Inger Sitter, Tore Haaland og Carl Nesjar. Carl Nesjar fikk også Pablo Picasso engasjert i prosjektet som gikk ut på å grave utsmykninger ved hjelp av sandblåsing av betongflater.

Vinterveier og sommerveier

Tekst: Petter Jansen

Norges første kjerrevei ble bygget fra Kongsberg til Hokksund i 1624, dette for å lette transporten til og fra sølvverket. Før den tid fantes det ikke veier i Norge der man kunne kjøre med hjuldoninger. Fra midten av 1700-tallet endret dette seg gradvis.

Trolltuns kunstnere er rikelig representert med kunstverk i lokalmiljøet og dette tolker jeg som et bevis på at det å ha kunstnere med lokal forankring har vært positivt både for kunstnerene på Trolltun og for bydelen.

Hest og slede, to personer og skyssgutt i bryllupsluffe ved husmannsplassen Holtet ved Haraløkka. Den ble revet ca. 1980. Holtet var husmannsplass under Østensjø Gård

I området rundt Østensjø har det bodd mennesker i hundens tid. Det kan man se av blant annet gravhagene. Et av poengene med gravhauger var at de skulle ses av veifarende og hvis de skulle ses av reisende må det ha vært en vei som gikk forbi gravhaugene. Hvem som forflyttet seg og hvorfor de forflyttet seg for over tusen år siden, kan vi bare spekulere i, men poenget er at det må ha eksistert veier også da. Helt nøyaktig hvor de ulike veiene har gått er vanskelig å si med sikkerhet, men i middelalderen gikk det i følge Reidar Fønnebø en sommervei fra gamle Oslo til Helsefyr. Fra Helsefyr gikk veien til Bryn

gård og derfra til Skøyen hovedgård. Veien gikk gjennom tunet på Skøyen og fortsatte ned det som i dag er Skøyen allé, ned til Østensjø skole. Derfra gikk veien opp Skappelsvei, bort Skrabben og på nedsiden av Oppsal terrasse 2, for deretter å følge det som i dag er Østensjø terrasse og ned til Østensjø gård. Fra Østensjø gård gikk veien opp Eterveien til Bogerud, men hvor Bølerbekken ble passert er usikkert.

Vinterveiene gikk som regel i den samme traseen som sommerveien, men vinterstid var det vanlig at veien ble lagt på myrer og vann. Vinterveien i vårt distrikt gikk

Østensjøveien fotografert mot nord fra omtrent krysset ved Haakon Tveters vei. Til høyre tomte til Østensjø skole. Østensjøveien ble først anlagt på slutten av 1850-tallet og fikk fast dekke i 1932.

selvsagt over Østensjøvannet og det var viktig at den var merket. Det ble skåret mye is på vannet og å kjøre ned i en slik råk kunne koste både hest og kjører livet. For å være sikker på at isen holdt måtte man måle tykkelsen, og tommelfingerregelen var at 5 cm is bar en mann, 10 cm en hest og 15 cm en kanon.

Før industrialiseringen var vinteren den beste årstiden for å transportere gods og personer. Om vinteren kunne veien være jevn og fin og man kunne få god fart på sleden. Imidlertid kunne vinterveiene være meget ujevne med såkalte støb. Et støb var et hull i veien som ble laget av sledene. Når sledene kjørte over hullet, hoppet sleden og da den traff bakken ble hullet større og dype-re. Dette førte i følge reisende til at det var som å være på sjøen i høye bølger. Passasjerene ble kastet rundt om i sleden, og godskjørere som hadde skjør last måtte kjøre svært forsiktig.

Vinter med snø og is førte til at gods- og persontransport gikk raskere enn om sommeren, men føret og temperaturen var ikke alltid på de reisendes side. Enkelte ganger kom det så mye snø at man måtte vente på brøytemannskaper, og noen ganger kunne det ta dager før veien var farbar. De som kjørte på isen måtte holde øynene oppe slik at de ikke kjørte ned i en isråk. På 1800-tallet var hele den indre delen av Oslofjorden islagt hvert år, men da dampbåten kom, ble det brukt isbrytere i fjorden. Det førte til flere åpne råker og uhell. For å

unngå uhell, var det viktig å følge den merkete veien og flere steder ble det laget isbroer slik at sledene kunne ta seg fram.

Vår og høst kunne veiene være ufarbare. Om høsten kunne det komme mye nedbør slik at veiene var gjørmete, og sent på høsten kunne frost føre til at hestehovene gled ned i den halvfrosne søla slik at avtrykkene ble stående igjen når det frøs ordentlig til. Dette førte til at veien ble svært humpete og kunne være farlig for andre hester. Hvis hoven gikk ned i et slikt hull, kunne i verste fall hesten brette et ben. Vognhjul kunne også lage store ujevnheter og veien ble ofte ikke farbar igjen før snøen hadde utjevnet den. Om våren var isen usikker og flom kunne føre til at det var vanskelig å komme over elver og bekker, og før veiene fikk tørket skikkelig opp etter vinteren var de ofte svært gjørmete.

I dag regnes avstander i kilometer. En slik målestokk hadde liten betydning tidligere da reisen ofte ble målt i antall timer eller dager det tok å forflytte seg. Om sommeren kunne gående forflytte seg i 4-5 kilometer i timen, men hvis man reiste med hest og man var heldig med skyssen kunne farten komme opp i mellom 7-8 kilometer i timen. På vinterføret økte farten og kunne komme opp i 11-12 kilometer i timen. De som reiste og var avhengig av skyss, måtte regne med en del venting både om sommeren og vinteren.

Postkort datert 2/10 1915. Vognen har påskriften "Østensjø Gård". Vi ser det gamle fjøset på Søndre Østensjø foran stabburet. Bildet er tatt fra Valborgs vei, nær dagens kryss med Østensjøveien.

Kjøreveier

Rundt 1750 var veiutbyggingen kommet så langt at man i deler av landet kunne reise med lette hjuldoninger om sommeren. På Østlandet var det blant annet kjørevei mellom Kongsberg og Kristiania og fra Kristiania til Larvik og Svinesund. På slutten av 1700-tallet var også veien fra Østensjø til Kristiania kjørbær og i følge kilder hadde alle gårdene i distriktet vognredskaper. Utover på 1800-tallet ble veiene bedre og det var status å ha hest og å kjøre med hest og vogn. I følge folketellingen i 1865 ser vi at hesteholdet på enkelte gårder var stort. Søndre Østensjø gård hadde 7 hester, mens det på nordre Østensjø var 4 hester. Søndre Skøyen hadde 4 hester, mens Nordre Skøyen hadde 6 hester. Et så stort hestehold tyder på at gårdeierne ikke bare hadde hester til bruk i landbruket men at det ble drevet kjøring, og kanskje var plankekjøring en viktig inntektskilde i tillegg til gårdsdriften. Kjøring var god butikk og mange bønder kjørte mer enn de drev jordbruk. Frakt av varer var dyrt og det var dyrere å frakte en tønne salt fra Kristiania til Eidsvoll enn å frakte den med skip fra Spania.

Den engelske presten og demografen Thomas Robert Malthus var i Norge på slutten av 1700-tallet og var overrasket over at veien mellom Kristiania og Trondheim var fylt av gress. Nordmenn var ikke overrasket over dette for de visste at så godt som all transport ble gjort om vinteren. Ser man på transportlister over ved, kull og malm fra og til Røros kobberverk og Kongsberg sølvverk, ser man at det hovedsaklig var om vinteren

godset ble fraktet. Snø og slede var å foretrekke og på godt vinterføre trakk en hest ti ganger så mye som på sommerstid.

På 1800-tallet vokste befolkningen kraftig. Befolkningsveksten, urbaniseringen og industrialisering førte til et større transportbehov. Fra 1850-tallet slo den moderne veibyggingen gjennom i Norge og det ble bygget flere kjøreveier. Fram til 1850-tallet var det bøndene og husmennene som var ansvarlige for at veiene ble vedlikeholdt og brøytet. Nå ble det kommunenes og statens ansvar og det var først på denne tiden at det ble mer vanlig med broer. Broene var en stor forbedring da man på vadestedene var avhengig av grunne steder og lav vannstand.

Mange av de nye veiene lå der de gamle hadde ligget, men siden befolkningen og boligbyggingen økte måtte det anlegges mange nye veistrekninger. På 1850-tallet ble Østensjøveien anlagt og den nye veien gikk ikke innom alle gårdene slik det hadde vært vanlig tidligere. Den nye tid trengte veier der det kunne transporteres mer og fortere og med nye og bedre veier trengtes det også noen regler. Høyrekjøringen ble innført i Akershus 1807, og i veiloven fra 1824 ble høyrekjøringen innført i hele landet. Likevel var det ikke alle som tok dette like alvorlig og særlig på strekningen fra Eidsvoll til Kristiania var det mange trøtte og eller fulle kjørere som ikke kjørte på høyre side av veien.

Med hest og vogn på Søndre Skøyen gård. Kusken med tømmene er Halvor Skappel fra Skapal gård i Ringsaker. Paul, Halvor og Julie Skappel i fremste rekke i vognen

Østensjø historielag

Husk historielagets

julemøte 4. desember

Mer informasjon kommer seinere

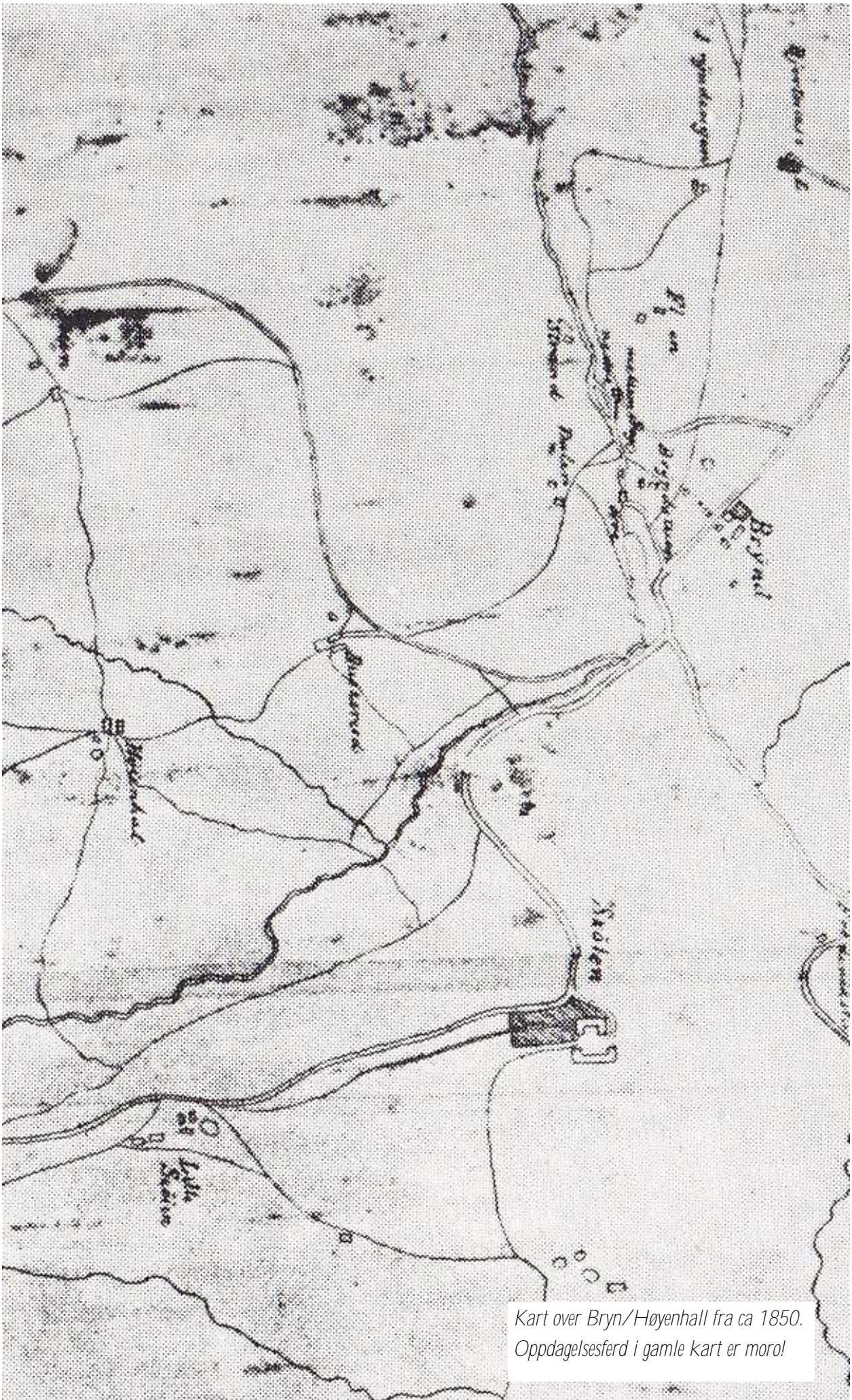
Leder:	Knut Helge Midtbø
Kasserer:	Knut Helge Midtbø
Sekretær:	Petter Jansen
Styremedlemer:	Per Ove Dahl, Liv Thorstensen, Kari Ravnaas,
Varamedlemmer:	Trond-Eirik Schea, Roger Pihl
Valgkomite:	Bjørn Lilleeng, Leif-Dan Birkemoe, Arnfinn Aabø

www.histlag.pair.com
histlag@online.no

Østensjø historielag

Postboks 9 Oppsal
0619 Oslo
Giro: 6061 05 18055

Organisasjonsnummer 996 600 467

Kart over Bryn/Høyehall fra ca 1850.
Oppdagelsesferd i gamle kart er moro!

Heftye juniors hus på Sarabråten, ca 1890.

Kuskeboligen ca 1937.

Hjulbåten «Sara» på Nøkle vann.

Sarabråten, 22. september fra kl. 12.00:

Dugnad, grillmat og foredrag

Bli med på å ruste opp ruinene og området rundt Sarabråten. Plassen med den spennende historien fortjener en ansiktsløftning, og nå kan du gjøre en innsats og samtidig få påfyll med både mat og historie.

Møt opp på Sarabråten kl. 12.00. Vi rensker ruiner og gangveier, kutter kratt og småbusker og gjør annet for å få den tidligere så staselige plassen i bedre stand. Kl. 15.00 serverer vi litt grillmat, boller og kaffe/soft og kl. 16.00 holder Østmarkbok-forfatter Even Saugstad et foredrag og tar oss med på en rusletur i nærområdet. Hvis du ikke har anledning til å være med på dugnaden, er du hjertelig velkommen til grillmat og foredrag.

Har du lyst til å bli med, er det fint om du melder din interesse til Arne Egil Sagen, arne.egil.sagen@online.no (evt tlf. 957 34 344). Ta gjerne med kvistkutter/-saks og/eller børste med stiv bust/metall-spattel (til å fjerne mose fra ruinene). Ellers har vi en del utstyr til utlån.

Vi som står bak arrangementet er en nylig etablert gruppe i Østmarkas Vener som ønsker å sette fokus på denne perlen i vårt nærområde. Vi ønsker å utvikle Sarabråten til en portal for innsikt i historie og kultur for denne delen av Østmarka der deler av historien skal gjenskapes og formidles gjennom ulike tiltak. Sarabråten skal være både et kulturminne og en attraksjon for friluftsliv- og historisk interesserte østmarksboere. Initiativ til gruppa er tatt av Østmarkas Vener i samarbeid med Østensjø Historielag, Nøkle vann Ro- og padleklubb og DNT Oslo og Omegn. Vårt håp er at dugnad og kulturkveld på Sarabråten skal bli en årlig tradisjon.

Sarabråten var konsul Thomas Heftyes og senere sønnen telegrafbestyrer Thomas T. Heftyes store gods og representasjonsbolig ved Nøkle vann fra 1856 fram til 1917. Her var datidens turister velkomne. Og her frekventerte kongelige og kunstnere.

Nær Sarabråten ble landets første speidertropp startet i 1910. Det store hopprennet, Sarabråtrennet, ble arrangert her med bl. a. kronprins Olav på deltakerlista. Minnesmerket over norske gutter som falt under 2. verdenskrig i Østmarka ble avduket på Sarabråten i 1946. Siste hus på Sarabråten brant ned i 1971.